

*Др Љубиша Дабић,
виши научни сарадник Института за уредно право, Београд*

Правна заштита (правне гаранције) страних инвестиција

Искуства у свету су показала да сама могућност реализовања профита није одлучујућа и довољна да би једна земља привукла стране инвеститоре, укључујући и потенцијалне стране концесионаре. Земље инвеститори чешће захтевају испуњење претходних услова, као што су: правна сигурност за инвестирани капитал, односно да уложена средства неће бити одузета без накнаде или уз симболичну накнаду, да располагање и управљање уложеним средствима неће бити ограничено различитим мерама државних органа, напосто да резултати инвестиционе делатности неће бити одузети или обезвређени.¹⁾ Како примећује већина аутора, за инвестирање још увек нису довољни само економски и правни услови. За складан развој инвестиционих односа, како унутрашњих (националних), тако и спољашњих (међународних), у свакој земљи велики значај имају политички услови, тј. политичка стабилност.²⁾

Основе унутрашњег законодавства о страним инвестицијама земаља у транзицији чине, између осталог, давање правних гаранција страним инвестицијама и инвеститорима, које непосредно утичу на међународни инвестициони процес у поступку притицања капитала из развијених земаља у земље у развоју. Циљ таквих гаранција је обезбеђење узајамних интереса земаља увозница и страних инвеститора као учесника инвестиционог односа.

1. Упореди Бранко Вукмир: *Ризици инвестирања у иностранству и међународна заштитна страних инвестиција*, зборник радова "Инвестиције", Загреб 1969, стр. 243.
2. В. на пример, А. Г. Богатырев: *О регулираним иностранным инвестицијам у националном и међународном праву*, "Советское государство и право", 1/1992, стр. 104.

У протеклом периоду, нешто дужем од десет година, земље централне и источне Европе су настојале да привуку страни капитал, који је био неопходан за убрзанији привредни развој. Поменуте земље су у законима о страним инвестицијама, али поједине земље и у законодавству о концесијама,³⁾ посебно уредиле заштиту страних инвестиција, односно правне гаранције за стране инвестиције и/или за стране улагаче. На пример, нацрт закона о концесијама Русије (1995) даје концесионарима (приватним инвеститорима) државне гаранције за заштиту улагања које су предвиђене законима о инвестиционој делатности и о страним инвестицијама, као и међународним уговорима Руске Федерације. Утврђено је да приватне инвестиције у Русији уживају пуну и безусловну правну заштиту, а “правни режим делатности страних инвеститора не може бити мање повољан од оног за домаће инвеститоре”.⁴⁾ Карактеристична концепција усвојена је најновијим Савезним законом о страним инвестицијама Руске Федерације (1999).⁵⁾ Тим законом се у више од половине његових одредаба регулишу државне гаранције, којима се штите права страних инвеститора у остваривању њихових инвестиција на територији Руске Федерације.

За стране инвеститоре је битна политичка, економска и правна стабилност земље која прима стране инвестиције. Таква констатација добија посебно на значају када је реч о институту концесија, јер оне захтевају обимнија улагања и то на дужи временски период. Због тога, дате правне гаранције страним концесионарима стварају претпоставке да ће се закључени правни послови несметано реализовати у пракси, под оним оквирним условима који су постојали у време њиховог заснивања.⁶⁾ Таква правна заштита тежи да покрије највећи број или само неке важније врсте ризика, који могу да буду врло различити.

У правној литератури постоје различите поделе врста ризика. Најчешће се помињу и најпознатији су политички ризици, везани за могућну национализацију, експропријацију и реквизицију или фактички ризици, везани за немогућност трансфера остварене добити и уложеног капитала.⁷⁾ Сви ризици се деле на четири основне групе. То су: пословни ризици; ризици нетрансферабилности; политички

3. В. Закон о концесијама (“Службени гласник Републике Србије”, 20/1997, 22/1997 и 25/1997), чл. 30. и 43. став 1; Закон за концесија (“Службен весник на Република Македонија”, 42/1993 и 40/1999), члан 20; Закон за концесиите (“Държавен вестник”, 92/1995, 61/1997), прелазне и завршне одредбе; Закон о концесијама од 1991. године, са иземана и допунама од 1994. године (“Magyar Kozlony”, 57/1991 и 78/1994) - Закон је објављен паралелно на мађарском, немачком и енеглеском језику у мађарској публикацији “Hungarian Rules of Law on Force”, No. III/13, стр. 918-928; превод Закона на српски језик објавио је Институт за упоредно право у Београду у свом часопису “Страни правни живот”, 2-3/1991, члан 29. став 6.
4. С. А. Сосна: *Концессионные договоры с иностранными инвеститорами*, “Правовое регулирование иностранных инвестиций в России”, Москва 1995, стр. 74.
5. Федерални закон Об иностранных инвестициях в Российской Федерации («Собрание законодательства Российской Федерации», 24/1999); у наставку текста: закон Русије (1999).
6. Упореди, Александар Голдштајн: “Уговор о страним приватним инвестицијама у Југославији (*Joint venture*)”, Загреб 1972, стр. 25.

ризици (национализација и експропријација), ризици рата. Ризици се деле и на ризике из улагања капитала, ризике за профит, ризике за зајмове и сл.⁸⁾

Правне гаранције које се дају страним инвеститорима имају за циљ да повећају правну сигурност за уложену имовину против ризика којима таква имовина може да буде изложена на територији једне земље. Најзначајнији су “ризички директног и индиректног одузимања имовине страним инвеститорима”. Под директно одузимање имовине се подразумева њено одузимање на основу закона о национализацији, одлуке о експропријацији или конфискацији. Под индиректним одузимањем, које се понекад назива “шуљајућа национализација” (*creeping nationalization*), подразумевају се такве мере које се *de facto* своде на одузимање или смањење права на уложену имовину, као на пример забрана трансфера добити, претерано накнадно опорезивање, постављање принудног управника над постројењем у својини страног улагача, забрана запошљавања страних стручњака у таквом постројењу и сличне мере.⁹⁾

Правна заштита (правне гаранције) страних инвеститора у неразвијеним земљама, земљама у развоју и земљама централне и источне Европе треба да им обезбеди правну сигурност од различитих ризика. Таква заштита може да се организује на више начина, на различитим нивоима и са различитих аспеката. Најпре, значајна је њихова генерална заштита у виду јавноправних и приватноправних гаранција. Док прву врсту гаранција даје држава и њени органи по основу заштите од некомерцијалних ризика, дотле другу врсту гаранција дају, међусобно, уговорне стране. Међутим, треба нагласити да се не дају гаранције од комерцијалних (пословних) ризика, јер се инвестирање страног капитала врши на ризик њихових улагача. Поједини аутори, ипак, не искључују могућност давања гаранција и од комерцијалних ризика, као што је ризик девалвације, немогућност остварења добити и др.¹⁰⁾

Ако се напред поменути општа подела гаранција незнатно конкретизује и смести у правне оквире, онда најпре треба навести уставне гаранције којима се на лапидаран начин утврђује заштита страних инвестиција, односно страних улагача. По значају, затим долазе, законске гаранције, којима држава у облику законских одредаба уређује заштиту од некомерцијалних ризика. Даље, ту су и уговорне гаранције, које се заснивају сагласношћу воља самих саговорача. Најзад, осим уставне, законске и уговорне заштите на унутрашњем плану, треба имати у виду и међународну заштиту по основу билатералних и мултилатералних уговора.

У вези са класификацијом правних гаранција, може се говорити о мерама правне заштите које предузима држава из које се капитал инвестира, о мерама др-

7. Миодраг Трајковић: *Гаранције иностраном инвеститору код уговора о заједничком улагању*, "Самоуправно право", 2/1975, стр. 38.

8. Бранко Вукмир: оп. цит. – Зборник радова “Инвестиције”, стр. 247.

9. Бранко Вукмир: *Заједничка улагања и гаранције иностраним улагачима*, "Привреда и право", 1/1973, стр. 14.

10. Бранко Вукмир: *Заједничка улагања и гаранције иностраним улагачима*, стр. 18. и 22.

жаве у коју се капитал инвестира, о мерама које предузимају обе државе (билатерални уговори) и о мерама које предузимају међународна заједница и регионалне заједнице (мултилатерални уговори). Ипак, за наш предмет разматрања од посебног су значаја правне гаранције за стране приватне директне инвестиције, у којима се као инвеститори појављују страна приватна правна и физичка лица, а правне гаранције даје држава у чију се привреду врши инвестирање, и гаранције које се узјамно дају по основу међународних уговора.

1. Уставне гаранције

Поједине земље централне и источне Европе сматрале су за потребно да у своје уставе унесу одредбе којима ће страним инвеститорима пружити одговарајуће гаранције за њихову имовину. Тако, на пример, уставом Бугарске је изричито предвиђено да се "инвестиције и привредна делатност (бугарских и) страних држављана и правних лица штите законом".¹¹⁾ Устави Србије и Републике Српске на сличан начин јамче страним лицима "права по основу улагања и пословања" и изједначавају их са домаћим лицима.¹²⁾ Устави Хрватске, Македоније и Републике Српске иду корак даље у конкретизацији гаранција за стране инвеститоре, јер у нормативном делу пружају заштиту за стечена права по основу страних улагања, за трансфер остварене добити и репатријацију уложеног капитала.¹³⁾ Устав Републике Босне и Херцеговине садржи нешто другачија решења, јер полази од корпоративних и уговорних страних инвестиција.¹⁴⁾

Устав Руске Федерације јамчи да нико не може бити лишен своје имовине на други начин "осим одлуком суда". Принудно одузимање имовине за државне потребе може да се врши само под условом да се претходно плати накнада "у пуном износу".¹⁵⁾ Уставом СР Југославије је предвиђено да "нико не може бити лишен својине, нити му се она може ограничити, осим кад то захтева општи интерес утврђен у складу са законом, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне".¹⁶⁾ Устави Црне Горе и Македоније садрже готово истоветна решења.¹⁷⁾

11. Конституција на Република Българија («Държавен вестник», 56/1991), члан 19. став 3.

12. "Јамчи се право страном лицу да обавља привредну или другу делатност и права по основу улагања и пословања, под условима који су законом утврђени за домаћа лица". - Устав Републике Србије ("Службени гласник Републике Србије", 1/1990), члан 57. став 2; Устав Републике Српске, члан 57. став 1. - "Страни правни живот", 1/1977, стр. 115-164.

13. "Права стечена улагањем капитала не могу се умањити законом нити другим правним актом. Иноземном улагачу јамчи се слободно изношење добити и уложеног капитала". - Устав Републике Хрватске ("Народне новине", 56/1990), члан 49. ст. 4 и 5. Идентичне одредбе по садржини имају: Устав на Република Македонија («Службен весник на Република Македонија», 52/1991), члан 59. и Устав Републике Српске, члан 57. став 2.

14. Устав Републике Босне и Херцеговине, члан 14. тачка 2. ст. 1-4. "Нови уставни на тлу бивше Југославије", Београд, 1995, стр. 163.

15. Конституција Российской Федерации ("Российские вести", Но. 251/1993), члан 35. тачка 3.

16. Устав СР Југославије («Службени лист СР Југославије», 1/1992 и 29/2000), члан 69. став 3.

Док се у уставима Русије, Црне Горе, СР Југославије и Македоније полази од немогућности лишавања права својине или његовог ограничења, дотле се у уставу Бугарске полази од обрнутог приступа у формулисању ове уставне гаранције. Наиме, како је предвиђено: "принудно одузимање својине за државне и општинске потребе врши се на основу закона, уз услов да те потребе не могу бити задовољене на други начин и после претходног и еквивалентног обештећења".¹⁸⁾ По уставу Мађарске, власништво се може експроприсати само изузетно и због интереса, у случајевима и на начин предвиђеним законом, а уз "потпуну, безусловну и неодољну одштету".¹⁹⁾ Устави Србије и Хрватске садрже слична решења, с тим што говоре о "правичној накнади која не може бити нижа од тржишне цене", односно о "накнади тржишне вриједности".²⁰⁾

Упоређивана и анализирана уставна решења, без обзира на приступ у њиховом формулисању, не искључују могућност одузимања имовине страних инвеститора. Државе се не одричу одузимања или ограничавања права својине страних лица, под законом утврђеним условима. Ипак, такве уставне одредбе су од значаја, јер се њима пружају гаранције у виду плаћања накнаде, уколико дође до одузимања имовине страног улагача. Таквим и сличним уставним гаранцијама пружа се нешто већи степен сигурности страним инвеститорима, јер су гаранције садржане у уставу који се теже мења у односу на закон.

2. Законске гаранције

Већи број закона о страним инвестицијама, односно о страним улагањима земаља централне и источне Европе посвећују посебну пажњу заштити страних инвестиција, и садрже гаранције за заштиту уложеног капитала. Основна предност тих закона огледа се у томе што су на једном месту садржане одредбе о режиму страних улагања, што чини те одредбе прегледним и приступачним за све заинте-

17. "Нико не може бити лишен права својине нити му се право својине може ограничити, осим када то захтијева јавни интерес утврђен законом или на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне". - Устав Републике Црне Горе ("Службени лист Републике Црне Горе", 48/1992), члан 45. став 2.
"Никоме не може бити одузета или ограничена својина и права која проистичу из ње, осим када је у питању јавни интерес утврђен законом. У случају експропријације својине или у случају ограничавања својине гарантује се праведна надокнада која не може да буде нижа од тржишне вредности". - Устав Републике Македоније, члан 30. ст. 3. и 4.
18. Устав Републике Бугарске, члан 17. став 5.
19. Устав Републике Мађарске од 12. марта 1990. године, члан 13. - Превод мађарског устава на српски језик: "Страни правни живот", 3/1989.
20. "Непокретности се могу, уз правичну накнаду која не може бити нижа од тржишне цене, експроприсати или се својина на њима може ограничити, ако то захтева општи интерес утврђен на основу закона". - Устав Републике Србије ("Службени гласник Републике Србије", 1/1990), члан 63.
"Законом је могуће у интересу Републике ограничити или одузети власништво, уз накнаду тржишне вриједности". - Устав Републике Хрватске, члан 50. став 1.

ресоване инвеститоре. Поред тога, ти закони, самим тим што садрже одредбе о заштити стране имовине од једностраног одузимања и што предвиђају плаћање одговарајуће накнаде за одузету имовину, одражавају одређену "инвестициону климу" која је за стране инвеститоре веома важан чинилац приликом доношења њихових одлука о томе да ли ће у некој земљи уложити капитал или то неће учинити.²¹⁾ Слабост такве врсте правне заштите је, полазећи од страног инвеститора (улагача), што се закони међају и допуњују једностраном одлуком унутрашњег законодавца, као и да таква заштита не садржи никакве међународне инструменте заштите.

Законом о политици директних страних улагања у Босни и Херцеговини се изричито забрањује дискриминација страних улагача од стране Босне и Херцеговине и ентитета у вези са обликом инвестирања, укључујући али не и ограничавајући се на њихово држављанство, седиште односно боравиште, религију или државу порекла инвестиције.²²⁾ У Закону о страним улагањима Мађарске²³⁾ је декларативном одредбом утврђено: "Улагања страних лица у Мађарској уживају потпуну заштиту и безбедност". На сличан начин то је утврдио и Закон о страним инвестицијама у Русији (1991), у оквиру другог поглавља под овим називом: "Државне гаранције заштите страних инвестиција". Наведеним законом Русије било је предвиђено да "стране инвестиције на територији РСФСР уживају пуну и безусловну правну заштиту, коју обезбеђују овај закон, законодавни акти и међународни уговори, који су на снази на територији РСФСР".²⁴⁾ И важећим Законом о страним инвестицијама Руске Федерације (1999) се даје страном инвеститору "пуна и безусловна заштита права и интереса" која је обезбеђена савезним законом, другим савезним прописом и међународним уговорима. Страни инвеститор има право на накнаду штете која му је причињена услед незаконитог чињења (нечињења) државних органа, органа локалне самоуправе или службених лица тих органа, у сагласности са грађанским законодавством.²⁵⁾ За разлику од напред наведених законских решења, закони о страним улагањима СР Југославије,²⁶⁾ Македоније,²⁷⁾ Републике Српске²⁸⁾ и Републике Босне и Херцеговине²⁹⁾ везују правну заштиту за

21. Бранко Вукмир: *Заједничка улагања и гаранције иностраним улагачима*, стр. 15. и 16.

22. Закон о политици директних страних улагања у Босни и Херцеговини («Службени гласник Босне и Херцеговине», 17/1998), члан 8. став 2; у наставку: закон БиХ (1998).

23. *Act XXIV of 1988 on the Investments of Foreigners in Hungary* (са изменама и допунама 1990, 1991, 1992, 1994), "Hungarian Rules of Law in Force", No. IV/13-14-15/1993.

24. Закон об иностранных инвестициях в РСФСР, Внешняя торговля, 9/1991, члан 6; у наставку текста: закон Русије (1991).

25. Закон Русије (1999), члан 5.

26. Закон о страним улагањима ("Службени лист СР Југославије", 79/1994 и 29/1996), члан 11; у наставку: закон СР Југославије (1994, са изменама и допунама од 1996).

27. Закон за странските вложувања («Службен весник на Република Македонија», 31/1993); у наставку: закон Македоније.

28. Закон о страним улагањима и концесијама («Службени гласник Републике Српске», 21/1996); у наставку: закон Републике Српске.

права страних улагача по основу уложених средстава, односно за права утврђена уговором о улагању.

Сада важећи Закон о страним улагањима у СР Југославији садржи посебно поглавље под називом «Гарантована права страних улагача», у којем су уређена следећа питања: слобода страног улагача; национални третман; правна сигурност; конверзија и слобода плаћања; право на вођење пословних књига; право на трансфер добити и имовине; повољнији третман.³⁰⁾

У вези са националним третманом страног улагача, законом СР Југославије су утврђена два начелна решења: 1) «страни улагач у погледу свог улога ужива једнак положај, права и обавезе као и домаћа физичка и правна лица», 2) «предузеће са страним улогом ужива једнак правни положај и послује под једнаким условима и на једнак начин као и југословенска предузећа без страног улога».³¹⁾ Важећи закон Русије даје гаранцију да "правни режим делатности страних инвеститора и коришћења остварене инвестиционе добити не може бити мање повољан од правног режима делатности и коришћења остварене инвестиционе добити који је дат руским инвеститорима, уз изузетке предвиђене савезним законима".³²⁾ Закон о политици директних страних улагања у Босни и Херцеговини изричито утврђује да «страни улагачи имају иста права и обавезе као и резиденти Босне и Херцеговине».³³⁾ Закон Македоније утврђује национални третман за стране улагаче, предвиђајући да "предузеће са страним улогом има иста права и одговорности као и домаћа предузећа на територији Републике Македоније". И закон Бугарске садржи слично решење. Поједини аутори истичу да друштво са страним учешћем у Бугарској има сва права као и друштво без страног капитала, осим у случајевима изричито предвиђеним законом. Полазећи од опредељења о либерализацији режима страних инвестиција, закон Бугарске усваја принцип националног третмана страних улагања. Уколико одступања од овог третмана ипак постоје, она, дакле, не могу бити предвиђена подзаконским актима. Коректив, односно одступање од овог начела, предвиђа се у члану 1. ставу 2. Закона о привредној делатности страних лица и заштити страних инвестиција, према којем "Министарски савет може да ограничи примену одредаба Закона у целини или делимично, у односу на инвестиције страних субјеката оних држава у којима се према бугарским друштвима, или грађанима, примењују дискриминационе мере". То се у бугарској литератури објашњава захтевом за равноправним третирањем субјеката у међународним односима.³⁴⁾

29. Закон о страним улагањима («Службени лист Републике Босне и Херцеговине», 20/1995), члан 21; у наставку: закон БиХ (1995).

30. Закон о страним улагањима («Службени лист СР Југославије», 3/2002), чл. 7-13; у наставку: закон СР Југославије (2002).

31. Закон СР Југославије (2002), члан 8.

32. Закон Русије (1999), члан 4. тачка 1.

33. Закон БиХ (1998), члан 8. став 1.

34. Александар Ђирић: *Закон о страним улагањима Румуније и Бугарске*, "Право и привреда", 9-10/1995, стр. 56-57.

Законодавци Македоније, Републике Српске и Републике Босне и Херцеговине сматрали су потребним да конкретизују заштиту одређеног броја права страних улагача, полазећи од принципа позитивног набрајања тих права. Шта више, њихова законодавства гарантују страним улагачима права утврђена уговором и у случају да се после пуноважности уговора о улагању (уговор о оснивању или акт о оснивању) измени закон на основу којег је уговор закључен. У том случају се на односе утврђене тим уговором примењују одредбе уговора, (односно статута и закона који је важио на дан одобрења, односно регистрације) ако би то за страног улагача било повољније или ако улагачи одређена питања споразумно не уреду у складу са измењеним одредбама закона.³⁵⁾

За разлику од законодавства Републике Српске и Републике Босне и Херцеговине, већим бројем закона о страним инвестицијама других земаља уређују се питања давања државних гаранција за случај политичких ризика, повезано са могућношћу национализације или експропријације. Закон СР Југославије утврђује неколико правила у вези са правном сигурношћу улога страног улагача и имовином предузећа са страним улогом. Најпре, «улог страног улагача и имовина предузећа са страним улогом не могу бити предмет експропријације или других мера државе са једнаким дејством, осим када је законом или на основу закона утврђен јавни интерес и уз плаћање наканде». Затим, законом је утврђено да «накнада мора одговарати тржишној вредности предмета експропријације или друге мере на дан доношења одлуке о таквој мери». Даље, «накнада се мора исплатити без одлагања, у конвертибилној валути и страни улагач је може слободно трансферисати у иностранство», а у случају доцње у исплати ове накнаде, страном улагачу припада право на законску затезну камату».³⁶⁾ Слична решења по садржини предвиђа и закон Босне и Херцеговине.³⁷⁾

Закон Мађарске је изричит у ставу да страног улагача треба неодложно обештетити у висини стварне вредности за штету насталу у његовој имовини, која је произашла из евентуалне национализације (подржављења), експропријације или из других мера са сличним правним дејством. О том обештећењу дужна је да се стара држава преко свог управног органа који је такву меру донео.³⁸⁾ Законом

35. И Бугарска пружа страним инвеститорима одговарајуће гаранције у погледу промене закона. Са једне стране, не допушта се да већ предузета законита привредна делатност и инвестиција буду погођене каснијим рестриктивнијим мерама. Са друге стране, дате погодности протежу се и на започете делатности и права страних инвеститора, која су стечена на основу прописа који су претходили Закону о страним инвестицијама од 16. јануара 1992. године.

36. Закон СР Југославије (2002), члан 9.

37. « (а) Страна улагања неће бити национализована, експроприсана или реквирирана, те подвргнута мјерама са сличним посљедицама, изузев у јавном интересу и у складу са важећим законом и подзаконским актима и уз плаћања примјерене накнаде; (б) таква ће се накнада сматрати примјереном ако је адекватна, ефективна и брза; (в) разрада стандарда за надокнаду у случају национализације, експропријације, реквизиције или сличних мјера које се помињу у ставу (а) овог члана биће у складу с међународним стандардима и биће прописани у подзаконским актима из члана 21. овог закона». – Закон БиХ (1998), члан 16.

се још налаже да се износ одштете исплати овлашћеном лицу у оној валути у којој је инвестирање извршено.

Закон Русије из 1991. је, у односу на закон Мађарске, детаљније уредио питање гаранција код принудног одузимања имовине страних инвеститора и при незаконитим поступцима државних органа и њихових службених лица. Најпре је констатовано да стране инвестиције у Русији не подлежу национализацији и не могу да буду подвргнуте реквизицији или конфискацији, осим изузетно у случајевима утврђеним законодавним актима, када се такве мере предузимају у општем интересу. Друго, у случају национализације или реквизиције страном инвеститору се пружала законска гаранција у облику брзе, адекватне и ефективне накнаде. Треће, одлуку о национализацији доносио је Врховни совјет РСФСР, док су одлуке о реквизицији и конфискацији доношене на начин утврђен посебним прописима. Четврто, остављена је могућност да се на одлуку о конфискацији страних инвестиција поднесе жалба надлежном домаћем суду. Пето, страним инвеститорима се признавало право на накнаду штете, укључујући право на изгубљену добит, коју су причинили државни органи и њихова овлашћена лица поступањем супротно закону и по наредбама државних органа РСФСР. Шесто, накнада која се исплаћивала страном инвеститору морала је бити у складу са реалном вредношћу инвестиције која је национализована или реквирирана, морала је бити исплаћена без задржавања и у оној валути у којој је првобитно била остварена инвестиција или у некој другој страниој валути која је прихватљива за страног улагача. Седмо, накнаду штете, укључујући изгубљену добит, исплаћивао је орган који је извршио национализацију, експропријацију или реквизицију. На сличан начин и важећи закон Русије уређује посебне гаранције за компензацију при национализацији и реквизицији имовине страног инвеститора или трговинске организације са страним инвестицијама.³⁹⁾

И Бугарска је уредила питање заштите страних инвестиција, односно имовинских права страних инвеститора. Слично неким земљама источне Европе, законом је предвидела да имовина, односно својина страног лица може бити одузета национализацијом, експропријацијом или реквизицијом, само за нарочито важне државне потребе, које не могу да буду задовољене на неки други начин. Друго, предвиђено је да "одузимање не може да се изврши на бази подзаконског правног акта". Треће, одузимање имовине и накнада страном инвеститору врше се актом који доноси министар финансија. Четврто, одузета имовина страног лица и имовина која је понуђена у накнаду, процењују се по тржишној вредности на дан одузимања. Пето, спровођењем поступка одузимања, законом се захтева да имовина која је понуђена у накнаду мора бити једнака одузетој, мора се налазити у близини одузете, а само уз сагласност власника одузете имовине на неком другом месту. "Са одузетом имовином се може располагати само после власниковог одговарајућег обештећења". Шесто, ако би се страном лице сагласило, закон предвиђа мо-

38. Закон о страним улагањима Мађарске допушта да се у случају повреде правних прописа захтева ревизија те административне одлуке код надлежног суда (члан 1. став 3).

39. Закон Русије (1999), члан 8.

гућност накнаде у новцу. Међутим, како поједини аутори примећују, код новчане реституције страна лице сноси ризик евентуалне инфлације националне валуте, која би се појавила у периоду од датума процене до дана исплате накнаде.⁴⁰⁾ Уколико се накнада састоји у натури, разлику у цени плаћа власник или држава. Седмо, против решења о одузимању имовине, које доноси министар финансија, може се уложити жалба Врховном суду, у складу са поступком утврђеним Законом о управном поступку, а по неком од следећих основа: разлози за одузимање имовине, облик накнаде за одузету имовину, други елементи из решења.

Закон о страним улагањима СР Југославије и закони о страним инвестицијама Русије и Бугарске пружају страним улагачима одређене гаранције у погледу трансфера новчаних средстава. Тако, законом СР Југославије се посебно уређује следеће питање: право трансфера добити и имовине. У вези са овим правом, страном улагачу је допуштено да трансферише у иностранство, после измирења обавеза, слободно и без одлагања, у конвертибилној валути, сва финансијска и друга средства везана за страна улагања, а нарочито: 1) добит остварену по основу страног улагања (профит, дивиденде и др.); 2) имовину која му припадне после престанка предузећа са страним улогом, односно на основу престанка уговора о улагању; 3) износе добијене од продаје акција или удела предузећа са страним улогом; 4) износе добијене по основу смањења основног капитала предузећа са страним улогом; 5) допунске уплате; 6) накнаде по основу експропријације или других мера државе са једнаким дејством.⁴¹⁾ Слично решење у вези са овим питањем садржи закон БиХ.⁴²⁾ И закон Русије је гарантовао страним инвеститорима, после уплате одговарајућих пореза и доприноса, слободан трансфер новчаних средстава у иностранство, ако су та средства била остварена у страном валути, укључујући: добит од инвестиција, износе од делимичне или потпуне ликвидације, од продаје инвестиције, од остварене накнаде по основу национализације и експропријације, као и по другом законом утврђеним основима.⁴³⁾ Наведено законско решење је задржано и у закону Русије од 1999. године.⁴⁴⁾ Закон Бугарске допушта страном инвеститору да купује валуту у бугарским банкама са правом трансфера у иностранство, под законом утврђеним условима, односно за реализовање зарада, камата, дивиденди и других прихода по основу инвестиција.⁴⁵⁾

Важећи закон о страним инвестицијама Русије регулише и друге врсте гаранција, које могу бити за стране улагаче од већег или мањег значаја, као што су: гаранција страним инвеститорима да користе различите форме инвестирања на територији Руске Федерације, које нису забрањене законом; гаранција преноса права и обавеза страног инвеститора на друго лице; гаранција од неповољних измена за-

40. Александар Ђирић: оп. цит., стр. 58.

41. Закон СР Југославије (2002), члан 12.

42. Закон БиХ (1998), члан 11. ст. (ц) до (д).

43. Закон Русије (1991), члан 10.

44. Закон Русије (1999), члан 11.

45. Закон Бугарске, члан 13.

конодавства Руске Федерације за стране инвеститоре и трговинске организације; гаранција за обезбеђивање надлежног разрешавања спорова који настану у вези са остваривањем инвестиција и предузетничке делатности на територији Руске Федерације; гаранција права страном инвеститору на слободан извоз имовине и информација изван граница Руске Федерације; гаранција права страног инвеститора на стицање хартија од вредности; гаранција учешћа страног инвеститора у приватизацији; гаранција уступања страном инвеститору права на земљишне парцеле, друге природне ресурсе, зграде, постројења и на другу непокретну имовину.⁴⁶⁾

Прописи о концесијама земаља централне и источне Европе у начелу не садрже правна решења о правним гаранцијама за уступљене концесије страним лицима. Такав приступ законодаваца тих земаља може се објаснити чињеницом да су међународне концесије само једна врста страних улагања и да је правна заштита концесија садржана у њиховом општем законодавству о страним инвестицијама. Ипак, прописи о концесијама појединих земаља садрже једну или више одредаба о заштити одређених права страних концесионара.

3. Уговорне гаранције

Уговорна заштита, као посебна врста правних гаранција, везана је за сагласност воља саговорача. Могу је пружати обе уговорне стране, како једнострано тако и узајамно једна према другој. Уговорне гаранције се могу односити на закључење уговора, његово извршење и престанак. Реч је о уговорним клаузулама које утврђују саме уговорне стране, односно о таквим гаранцијама и средствима личног обезбеђења, којима се пружа и обезбеђује већи степен правне сигурности у реализацији уговореног посла. Тако, на пример, од страног концесионара се може захтевати да обезбеди нечије јемство или банкарску гаранцију, по основу обезбеђења да ће унети имовину предвиђену уговором о концесији. С друге стране, од концедента се може захтевати да обезбеди банкарску гаранцију у корист концесионара по основу осигурања трансфера остварене добити у иностранство и капитала који припадне концесионару по окончању поступка ликвидације концесионог предузећа.

За разлику од правних гаранција које пружа држава једнострано (устав, закони) и уговорне заштите коју пружању међусобно саговорачи, билатерални уговори претпостављају сарадњу две државе и страним инвеститорима пружају више сигурности у заштити њихове имовине. Напросто, то су међудржавни уговори, чије се обавезе морају испунити, а у случају њиховог неиспуњења дугује се другој страни накнада штете.

Мултилатерални уговори треба да елиминишу основне недостатке билатералних уговора, чија се права и обавезе протежу само на две државе уговорнице.

46. Закон Русије (1999), чл. 6, 7, 9, 10, 12, 13-15.

3.1. Билатерални уговори

Међународно регулисање страних инвестиција започело је крајем XIX и почетком XX века, а вршило се најпре традиционалним уговорима о пријатељству, трговини или морепловству,⁴⁷⁾ а најчешће преко два правна института: међусобно признање клаузуле највећег повлашћења и националног третмана. После Другог светског рата, Немачка, САД, а у мањој мери Јапан и друге развијене земље које су извозиле капитал, почеле су да закључују посебне међународне билатералне уговоре о уређењу инвестиционих односа, првенствено о гарантовању (заштити) инвестиција од политичких ризика.⁴⁸⁾ Сви ти документи, којих данас у свету има више од 300, представљају посебне међудржавне уговоре, са предметом регулисања који се појављује у односима насталим у вези с директним инвестирањем страног приватног капитала.⁴⁹⁾ После шездесетих година XX века, такви уговори су престали да се закључују због уопштеног карактера њихових одредаба и различитих области привредног живота које су уређивали. Њих су заменили билатерални уговори о инвестицијама, који су имали искључиво за предмет осигурање приватних инвестиција и обезбеђење одговарајућег правног статуса инвеститора једне земље на територији друге земље уговорнице.⁵⁰⁾

Садржина билатералних уговора о инвестицијама у основи се своди на следеће: у њиховим преамбулама обично се истичу циљеви и предмет уговора, нарочито се утврђују погодности за приватни сектор, стварање повољних услова за инвестиције, као и њихово подстицање и заштита. Билатерални уговори могу да укључе и одредбе о поштовању суверенитета и закона страних инвеститора, право на инвестициону сарадњу, како са приватним тако и са јавним (државним) предузећима. Ови уговори, такође, могу да одређују посебне области за подстицање инвестиција. Предмет регулисања билатералних уговора је, пре свега, одређивање појмова у вези са инвестицијама. Набрајају се различите врсте улагања: покретна и непокретна имовина, различита имовинска права, акције, облигације, врсте интелектуалне својине, *know-how*, трговачки жиг итд. Понекад се, како истичу поједини аутори, посебно одређују портфелна улагања, директна улагања са активним учешћем у предузећима, даје се опис концесија за експлоатацију природних ресурса итд.⁵¹⁾ Посебним стандардним клаузулама, којима се уређује правни режим инвестиција у оквиру билатералних уговора, сматрају се ове клаузуле: право на неод-

47. В. детаљније о тзв. FNC уговорима (*Friendship, Commerce and Navigation*) Е. I. Nwogugu: "The Legal Problems of Foreign Investment in Developing Countries", New York 1965, стр. 119-122.

48. В. Г. М. Вельяминов: *Международное-правовое регулирование иностранных инвестиций*. – "Правовое регулирование иностранных инвестиций в России", стр. 160; Бранко Вукмир: *op. cit.* - Зборник радова "Инвестиције", стр. 248-250.

49. А. Г. Богатырев: *op. cit.*, стр. 106.

50. Весна Бесаровић: *Међународни билатерални споразуми о инвестицијама*, "Правни живот", 3-4/1990, стр. 564.

51. Г. М. Вельяминов: *op. cit.* – "Правовое регулирование иностранных инвестиций в России", стр. 162-165.

ложни трансфер у конвертујућу валуту, како на приходе од инвестиција, тако и на репатријацију инвестираног капитала, а у том смислу и накнаде у случају експропријације (национализације) по званичном или, у случају његовог одсуства, по тржишном валутном курсу; накнада губитака од оружаних сукоба и унутрашњих немира, уз примену начела највећих погодности; подстицање инвестиција, првенствено оних инвестиција које представљају приоритет за државу увозницу капитала; итд. Важно место у билатералним уговорима заузимају услови о престанку инвестиционих односа као резултат експропријације или национализације, као и услови о начину решавања спорова између уговорних страна, посебно имајући у виду клаузуле за решавање спорова између инвеститора и државе.

Билатерални уговори о подстицању и заштити страних директних инвестиција тековина су савремене међународне регулативе и праксе. Они су по својој природи општи и посебни: општи, јер се односе на инвестиције улагача једне земље у другој земљи уговорници, а посебни, јер пружају заштиту својим инвеститорима само на територији земље са којом је закључен двострани уговор.⁵²⁾ У правној теорији је разматрана садржина једне и друге врсте тих споразума и дошло се до закључка да посебни (специјализовани) уговори пружају бољу заштиту имовини страних лица управо због тога што могу да се примене директне одредбе, с обзиром на ужи предмет који треба да регулишу. За разлику од посебних, општи уговори, напротив, примењују опште одредбе на значајна питања, као што су третман имовине страних држављана, начело недискриминације странаца и стандарде за накнаду штете која се плаћа у случају одузимања имовине страним инвеститорима.⁵³⁾

Битна карактеристика билатералних уговора о инвестицијама је, што се закључују између земаља различитог степена развијености и друштвеног уређења, односно између развијених земаља и земаља у развоју, земаља са тржишном привредом и социјалистичким земаљама и између самих земаља у развоју.⁵⁴⁾ Важно је приметити да већина земаља централне и источне Европе, до уназад десет година, није имала искуства у регулисању страних инвестиција закључивањем међународних двостраних уговора, као што је то био случај са другим земаљама. Изузетак у том погледу била је Југославија, која је почетком седамдесетих година започела са праксом закључивања таквих уговора.⁵⁵⁾ Крајем осамдесетих и почетком деведе-

52. Весна Бесаровић: *Међународни билатерални споразуми о инвестицијама*, стр. 565.

53. Бранко Вукмир - Крешимир Сајко: "Правни и организацијски оквири међународне помоћи и економске сурадње", Загреб 1973, стр. 58.

54. Према подацима Конференције УН о трговини и развоју (UN Conference on Trade and Development – UNCTAD), у периоду последњих десет година, број билатералних уговора о заштити инвестиција је повећан – од 385 на 1857. Ове уговоре закључиле су 173 земље. Пре десет година међу земаљама у развоју била су закључена само 63 таква уговора, а крајем 2000. године тај број је већ био 833, што је око 45% од свих закључених уговора. Међу развијеним земаљама највећи број билатералних уговора су закључили Немачка (124), Швајцарска (95), Француска и Енглеска (92). Међу земаљама у развоју највише уговора закључили су Кина (94), Румунија (90) и Египат (84). *Међународно пословно право - Заједничка правила за заштити инвестиција?*, "Право и привреда", 1-2/2001, стр. 86.

сетих година XX века, Русија је започела убрзано да закључује међународне уговоре о заштити страних инвестиција, са жељом да што пре надокнади пропуштено.⁵⁶⁾ Слична је ситуација и са другим бившим социјалистичким земљама.⁵⁷⁾

Билатерални уговори о подстицању и заштити страних директних инвестиција тековина су савремене међународне регулативе и праксе, односно то су акти који

55. Југославија је закључила више билатералних међународних уговора о страним инвестицијама, и то: Конвенција између Владе СФРЈ и Владе Републике Француске о заштити инвестиција ("Сл. лист СФРЈ", Међународни уговори и други споразуми, 4/1975); Споразум о заштити инвестиција између Владе СФРЈ и Владе Краљевине Холандије ("Сл. лист СФРЈ", Међународни уговори и други споразуми, 49/1976); Споразум између Владе СФРЈ и Владе Арапске Републике Египта о заштити инвестиција ("Сл. лист СФРЈ", Међународни уговори, 3/1978); Споразум између Владе СФРЈ и Владе Шведске о узајамној заштити инвестиција ("Сл. лист СФРЈ", Међународни уговори, 12/1979); Споразум између Савезног извршног већа СФРЈ и Владе Канаде о заштити инвестиција ("Сл. лист СФРЈ", Међународни уговори, 5/1980); Споразум између СФРЈ и СР Немачке о узајамној заштити и подстицању улагања ("Сл. лист СФРЈ", Међународни уговори, 7/1990); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Руске Федерације о стимулсању и узајамној заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 3/1995); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Народне Републике Кине о узајамном подстицању и заштити улагања; Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Румуније о узајамном подстицању и заштити улагања; Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Бугарске о узајамном подстицању и заштити улагања; Споразум између Савезне Владе СРЈ и Владе Републике Белорусије о узајамном подстицању и заштити улагања; Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Словачке Републике о унапређењу и узајамној заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 4/1996); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Македоније о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 5/1996); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Пољске о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 6/1996); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Зимбабве о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 2/1997); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Грчке о узајамном подстицању и заштити улагања; Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Чешке Републике о узајамном подстицању и заштити улагања; Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Гвинеје о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 2/1998); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Демократске Народне Републике Кореје о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 1/1999); Споразум између Савезне владе СРЈ и Републике Гане о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 1/2000); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Италијанске Републике о узајамном подстицању и заштити улагања, са Протоколом ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 1/2001); Споразум између Савезне владе СРЈ и Кабинета министара Украјине о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 4/2001); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Турске у вези са узајамним подстицањем и заштитом улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 4/2001); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Хрватске о узајамном подстицању и заштити улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 10/2001 и 13/2001); Споразум о подстицању инвестиција између Савезне владе СРЈ и Владе Сједињених Америчких Држава, ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 12/2001); Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Републике Аустрије о узајамном подстицању и заштити страних улагања ("Сл. лист СРЈ", Међународни уговори, 1/2002).

су по свом облику у сагласности са захтевима Бечке конвенције о уговорном праву (*Convention de Vienne sur le droit des traités*) из 1969. године.⁵⁸⁾

Кад је реч о развијеним земљама, разумљиво да те земље закључењем билатералних уговора настоје да остваре што већи степен сигурности за имовину својих држављана, која се инвестира у земљама у развоју и у бившим социјалистичким земљама централне и источне Европе. Пракса је показала да двострани уговори у великој мери представљају адекватно правно средство за заштиту стране имовине. Познати су случајеви из прошлости, да је страна имовина, обухваћена међудржавним уговорима о заштити инвестиција, била изузета од унутрашњих мера национализације или експропријације. Шта више, било је неколико случајева у којима је већ одузета имовина Немачке враћена, по основу билатералних уговора о заштити страних инвестиција, који су обухватили и имовину која је раније одузета.⁵⁹⁾

Законом о страним инвестицијама Бугарске се наглашава приоритет међународних уговора у односу на домаће прописе. Наиме, уколико страном лицу међународни уговори које је закључила Бугарска пружају повољније услове за обављање привредних делатности на територији те земље, предвиђена је обавезна примена услова из тих међународних уговора. Закон о страним инвестицијама Русије је садржавао исто решење,⁶⁰⁾ а садржи га и закон СР Југославије⁶¹⁾ и закон БиХ.⁶²⁾

Главни циљ билатералних уговора о заштити страних инвестиција је гарантовање одређене правне заштите инвеститорима једне земље на територији друге

56. СССР је 29. маја 1991. године ратификовао 14 споразума о подстицању и узајамној заштити страних инвестиција, односно споразуме о помоћи (сарадњи) у остваривању и узајамној заштити страних инвестиција, и то са следећим земљама: Кина, Канада, Велика Британија, Белгија, Холандија, Швајцарска, Финска, Шпанија, Немачка, Француска, Италија, Аустрија, Турска и Република Кореја. "Ведомости Съезда народных депутатов СССР Верховного Совета СССР", 23/1991, стр. 920-927.

57. "... Опредељење за инвестиције огледа се у низу споразума између Републике Бугарске са страним државама за подстицање и узајамну заштиту инвестиција. Наша земља је закључила много споразума у тим односима и ако су ратификовани од Народног скупа, имају снагу унутрашњег законодавног акта". -Владимир Ив. Георгиев: *Правна същност на инвестицијата*, "Правна мисъл", 1/1996, стр. 55.

58. "Службени лист СФРЈ", Међународни уговори и други споразуми, 30/1972.

59. Бранко Вукмир - Крешимир Сајко: Правни и организацијски оквири међународне помоћи и економске сарадње, стр. 58.

60. "Ако међународни уговори који се примењују на територији РСФСР одређују другачија правила од оних које садрже законодавни акти РСФСР, примењују се правила међународних уговора". - Закон Русије (1991), члан 5.

61. «Уколико међународни или билатерални споразум, чије су чланице држава страног улагача у Југославији, предвиђа третман који је за страног улагача или његово улагање повољнији од третмана предвиђеног овим законом, примењује се третман предвиђен таквим споразумом». – Закон СР Југославије (2002), члан 13. став 2.

62. «У случају сукоба, одредбе међународних споразума и уговора у којима Босна и Херцеговина представља једну од страна имају јачу правну снагу од одредаба овог закона». – Закон БиХ (1998), члан 24.

земље. Иако су права и обавезе у већини уговора реципрочно конципирани, у пракси та реципрочност често не долази до изражаја, не поштује се или изостаје. Стране приватне инвестиције су пореклом из развијених земаља, а инвестиције се реализују на територији неразвијених земаља, земаља у развоју или земаља централне и источне Европе. Билатералним уговорима се уређује правни положај приватних инвеститора - припадника развијених земаља на територији друге земље.⁶³⁾ У највећем броју двостраних уговора садржана су решења којима се утврђује општи правни положај страних инвеститора у земљи увозници капитала (национални третман, принцип најповлашћеније нације) и решења која су у вези са посебним правним положајем страног инвеститора (трансфер добити, репатријација уложеног капитала, накнада губитака услед некомерцијалних ризика и др).

3.2. Мултилатерални уговори

Мултилатерално регулисање страних инвестиција прокрчило је себи пут између два светска рата, када је у Паризу 1929. године, на иницијативу Друштва народа, сазвана конференција ради закључења међународне мултилатералне конвенције о поступању са странцима и њиховој имовини. Пројекат конвенције био је припремљен у Економском комитету Друштва народа, а странцима и њиховој имовини био је признат национални правни режим,⁶⁴⁾ односно "правни режим повољнији од националног".⁶⁵⁾ После Другог светског рата тенденција мултилатералног регулисања страних инвестиција значајно је појачана, с једне стране на основу мултилатералних уговора (Међународни монетарни фонд, Међународна банка за обнову и развој – Светска банка, Конференција УН за трговину и развој / UNCTAD/ и др.), у институцијама Организације Уједињених Нација и, с друге стране, на основу мултилатералних регионалних докумената (Интер-арапска корпорација за гарантовање инвестиција и др.).⁶⁶⁾

Вишестрани уговори треба да елиминишу основне недостатке билатералних уговора, чија се права и обавезе протежу само на две државе уговорнице.⁶⁷⁾ Мултилатерални уговори претпостављају већи број држава чланица, а углавном имају за предмет регулисања појединачна питања (на пример, решавање инвестиционих спорова, осигурање инвестиција).

Вашингтонска конвенција о решавању инвестиционих спорова између држава и држављана других држава од 1965. године⁶⁸⁾ и Сеулска конвенција о оснивању

63. Весна Бесаровић: *Међународни билатерални споразуми о инвестицијама*, стр. 565.

64. E. I. Nwogugu: *op. cit.*, стр. 136.

65. А. Г. Богатърев: *op. cit.*, стр. 108.

66. В. више о томе E. I. Nwogugu: *op. cit.*, стр. 136-159 и 198-225.

67. "... Нема, наиме, сумње да би развијене земље постојање неке међународне конвенције или сличног међународног вишестраног инструмента о заштити иноземних инвестиција одмах настојале претворити у важећи принцип међународног права, а то је управо, по мишљењу аутора, разлог због кога земље у развоју нису вољне иноземној имовини подијелити такав ступањ заштите". - Бранко Вукмир - Крешимир Сајко: *op. cit.*, стр. 59.

Мултилатералне агенције за гарантовање инвестиција од 1985. године данас имају посебан значај за међународно регулисање страних инвестиција.⁶⁹⁾

Вашиingtonска конвенција је створила правне претпоставке за решавање међународних инвестиционих спорова које ће бити прихватљиве за земље инвеститоре и земље у којима се пласира капитал. Конвенција пружа посебну правну заштиту страним инвеститорима у поступку признања и извршења пресуде. На том плану отишло се даље од класичног правила да пресуде обавезују само стране у спору, израженог у члану 59. Статута Међународног суда.⁷⁰⁾ Конвенција у члану 54. предвиђа обавезу свих држава уговорница да признају сваку пресуду као обавезну и да на својој територији обезбеде извршење новчаних обавеза, као да се ради о правоснажној ("коначној") пресуди судова тих држава. На тај начин, такве пресуде су изједначене са пресудама националних судова, а њихово извршење се спроводи по прописима земље на чијој се територији тражи извршење.⁷¹⁾

Сеулска конвенција (MIGA), као вишестрани уговор, обезбеђује одговарајуће гаранције. MIGA осигурава инвеститоре од некомерцијалних (политичких) ризика.⁷²⁾ Наиме, да би страни инвеститори били стимулисани да улажу капитал у земље у развоју, као и у земље централне и источне Европе, било је потребно да се инвеститорима обезбеди правна заштита која ће им пружати осећање сигурности у случају када наступи осигурани случај као и остварење правичне накнаде за претрпљену штету.

MIGA своје циљеве и активности остварује, првенствено, пружањем одговарајућих гаранција, односно осигурањем подобних (квалификованих) инвеститора против некомерцијалних ризика за одобрене инвестиције, које се најчешће реали-

68. Конвенција је усвојена 18. марта 1965. године, а ступила је на снагу 14. октобра 1966. године; СФР Југославија је ратификовала конвенцију 1967. године, "Службени лист СФРЈ", Међународни уговори и други споразуми, 7/1967.

69. "Службени лист СФРЈ", Међународни уговори, 4/1991.

70. Момир Милојевић: *О решавању спорова у вези са страним приватним инвестицијама*, "Међународни проблеми", 4/1967, стр. 94.

71. "Изједначење арбитражних пресуда са пресудама домаћих судова има за последицу да оне више нису подложне никаквом преиспитивању, сем у мери у којој се то чини са домаћим пресудама. Ово је такође утицало на редакцију члана 69, који намеће обавезу државама уговорницама да предузму све законодавне и друге мере потребне ради примене Конвенције". - Момир Милојевић: *op. cit.* стр. 95.

72. У многим државама осигурање ризика страних инвеститора, укључујући некомерцијалне ризике, врше различите организације. Све организације за осигурање ризика могу се поделити на следеће групе: 1) недржавне (приватне) организације (на пример, енглеска осигуравајућа компанија Lloyd's); 2) државне организације, које врше осигурање инвестиционих ризика у иностранству (на пример, Корпорација за стране приватне инвестиције (Overseas Private Investment Corporation – OPIC); 3) међународне, тј. међудржавне организације које су основане за осигурање инвестиционих ризика (Multinational Investment Guarantee Agency – MIGA). – Н. Г. Доронина – Н. Г. Семилотина: *Российское законодательство об иностранных инвестициях и проблема страхования некоммерческих рисков иностранных инвесторов. – Правовое регулирование иностранных инвестиций в России*, (1, стр. 112.

зују у земљама у развоју; али и путем пружања техничке помоћи и саветодавних услуга ради потпомагања и повећања страних директних инвестиција.

Агенција пружа инвеститорима дугорочно осигурање на рок од 15 година, с тим да тај рок може под одређеним условима и околностима да се продужи на 20 година. На тај начин се обезбеђује да трајање уговора о осигурању инвестиције буде у сагласности са роковима из уговора о страним директним инвестицијама. Агенција гарантује за одобрене инвестиције из конвенције против губитака који могу произаћи из четири врсте ризика:

1) *Трансфер валути* - Агенција пружа заштиту осигуранику (инвеститору) од губитака насталих због немогућности да изврши конверзију локалне валуте по основу остварених прихода у конвертибилне девизе и да изврши њихов трансфер у иностранство. Конвенцијом се захтева да рестриктивне мере и забране буду приписане влади земље домаћина.

2) *Експропријација и сличне мере (национализација, конфискација)* - Агенција је овлашћена да осигура инвеститора и пружи му заштиту од губитака који настану као последица законодавних и административних мера и поступака државних органа земље домаћина, са крајњим резултатом одузимања или ограничавања над таквом инвестицијом или права инвеститора по основу осигуране инвестиције.

3) *"Кршење уговора"* - Ову синтагму, употребљену у конвенцији, треба тумачити тако да се заштита пружа осигуранику од губитака насталих прописима и поступцима владе земље домаћина осигуране инвестиције, који се могу квалификовати као повреда закљученог уговора.

4) *Рај и грађански немири* - Агенција је у обавези да покрије губитке произашле услед оштећења или уништења имовине осигураног инвеститора, који су настали услед рата, војне акције, побуне и сличних догађаја (револуција, државни удар, тероризам, саботажа) на територији државе домаћина осигуране инвестиције.

MIGA осигурава одобрене инвестиције од политичких ризика, укључујући и инвестиције из финансијске области, какви су зајмови. Агенција врши и реосигурање осигуравајућих институција својих чланица (приватни осигуравачи, националне и регионалне агенције за осигурање), које врше послове осигурања инвестиција од некомерцијалних ризика. На тај начин, агенција активним учешћем у пројекту конкретне реализације стране инвестиције додатно учвршћује уверење код инвеститора да ће његова права по основу осигурања инвестиције бити гарантована од стране агенције, али и од стране земље домаћина.

Агенција не може да раскине уговор о осигурању инвестиције, осим у случају кад инвеститор-осигураник не извршава уговором преузете обавезе.

* *
* *

Поред претпостављене политичке стабилности у једној земљи и могућности за остваривање добити из страног улагања, за стране инвеститоре, односно стране улагаче је од посебног значаја постојање прописа за регулисање њихових инвестиција са либералним решењима. Захтев је да прописи о страним инвестицијама садрже мере за подстицање улагања и правне гаранције за заштиту инвестиција и њихових носиоца. Ипак, за успешно страно инвестирање није довољно постојање и остварење само одговарајућих политичких, привредних и правних услова, на унутрашњим просторима и на међународном плану, већ је неопходно да се страним инвеститорима понуде адекватне уставне, законске и уговорне гаранције за заштиту њиховог уложеног капитала, као и остварење међународне заштите њихових инвестиција по основу билатералних и мултилатералних уговора.

Унутрашњи прописи о страним инвестицијама често изричито забрањују било какву дискриминацију страних улагача од стране државних органа у односу на правноорганизационе облике инвестирања, држављанство, седиште односно боравиште, веру или државу порекла инвестиције, али се не ограничавајући само на наведене разлоге. Такође, ови прописи садрже решења о имовини страних инвеститора и стандарде за накнаду штете која се плаћа у случају одузимања имовине страним инвеститорима, као и о неким другим питањима која су од значаја за стране инвеститоре.

Билатералним уговорима се уређује правни положај приватних инвестиција и инвеститора развијене земље на територији земаља увозница капитала. Највећи број међународних двостраних уговора садржи решења којима се утврђује општи правни положај страних инвеститора у земљи увозници капитала (национални третман, клаузула најповлашћеније нације) и решења која су у вези са посебним правним положајем стране инвестиције (трансфер добити, репатријација уложеног капитала, накнада губитака услед некомерцијалних ризика и др.).

Закључењем мултилатералних уговора у области страних приватних директних инвестиција елиминише се већи број недостатака билатералних уговора, а истовремено се њиховом садржином сауговарачи усредсређују на конкретна (посебна) питања. Тако, Вашингтонском конвенцијом су створене правне претпоставке за решавање међународних инвестиционих спорова које ће бити прихватљиве како за развијене земље инвеститора, тако и за земље у којима се пласира капитал (неразвијене земље, земље у развоју, постсоцијалистичке земље у транзицији). За међународне концесије од посебног значаја је решавање спорова који настају између држава и држављана других држава (приватна правна и физичка лица), које Вашингтонска конвенција детаљно уређује.⁷³⁾

73. В. детаљније о овом питању, Љубиша Дабић: *Решавање спорова и меродавно право у области међународних концесија*, "Правни живот", 11/2001, стр. 435-454.

Сеулска конвенција, као међународни вишестрани уговор, обезбеђује одговарајуће осигурање (обезбеђење) инвеститорима од некомерцијалних (политичких) ризика. Наиме, да би страни инвеститори били стимулирани да улажу капитал у земље у развоју, као и у земље централне и источне Европе, било је потребно да се инвеститорима развијених земаља обезбеде правне гаранције, које ће им пружити правну сигурност када наступи осигурани случај и омогућити остварење накнаде за претрпљену штету. У правној теорији се запажа да Међународна агенција за гарантовање инвестиција јесте, условно речено, пул осигураваача развијених земаља и земаља у развоју, с тим да најважнију улогу у одлучивању имају развијене земље-чланице агенције, по основу уписаног капитала и броју гласова који им по одредбама Сеулске конвенције припада.⁷⁴⁾ Међутим, основни проблем агенције је њен недостатак финансијских средстава, што посебно долази до изражаја код осигурања великих инвестиционих пројеката.

74. Ксенија Цоцо-Рујевић и Лола Стаменковић: *Мултилатерална агенција за осигурање инвестиција*, "Правни живот", 1-3/1996, стр. 479.